

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Див.: Миллер А. И. Украинский вопрос в политике властей и русском общественном мнении (вторая половина XIX в.). - СПб., 2000. - С. 10; 2. Hroch M. Social Preconditions of National Revival in Europe. - Cambridge, 1985. Дивись пояснення схеми М. Гроха: Каппелер А. Россия – многонациональная империя. Возникновение, история, распад. - М., 1996. - С. 174-203; Шпорлюк Р. Украина: от периферии империи к суверенному государству // Украина и Россия: общества и государства / Ред. Д. Е. Фурман. - М., 1997. - С. 47; 3. Див.: Геллнер Э. Нации и национализм. - М., 1991. - С. 23; Його ж. Пришествие национализма: мифы нации и класса. // Путь. - 1992. - № 1. - С. 9-25; 4. Булдаков В. П. Красная Смута: природа и последствия революционного насилия. - М., 1997. - С. 140-142; 5. Див.: Професор Масарик про українське питання. // Народня воля. - 1917. - 13 (26) вересня. - С. 1; Masaryk T. Nova Evropa (Stanovisko Slovenske). - Praga, 1920. - S. 88; 6. Див.: Резолюция съезда жителей Галиции в Ростове-на-Дону 9 апреля 1917 г. // Государственный архив Российской Федерации. - Ф. 1800. - Оп. 1. - Д. 43. - Л. 7; Грушевский С. Г. Национальный состав населения Киева. // Малая Русь. - 1918. - Вып. 3. - С. 54, 57; Комментарии Б.И. Колоницкого к Шульгин В. В. 1917-1919. // Лица. - 1994. - Вып. 5. - С. 298; 7. Иванець А.В. Українізація сухопутних військових частин у Криму (1917 р.) // Український історичний журнал (далі – УІЖ) - 2001. - № 1. - С. 53; 8. Див.: Грушевский М.С. Хто такі українці і чого вони хочуть? – К., 1992. - С.123–124; 9. Там само; 10. Булдаков В.П. О книге Д.Я. Бондаренко Взаимоотношения Временного правительства и Украинской Центральной Рады // Революції в Україні у XX–XXI століттях: співзвуччя епох. –Одеса, 2005; 11. Гунчак Т. Україна: перша половина XX століття. Нариси політичної історії. – К., 1993. – С. 113; Солдатенко В. Третій Універсал Центральної Ради та плани федеративного переустрою Росії. // УІЖ - 2003. - № 4. - С. 6-7; 12. Верстюк В.Ф. Український національно-визвольний рух (березень – листопад 1917 р.) // УІЖ. - 2003. - № 3. - С. 79; 13. Миллер А.И. Украинский вопрос в политике властей и русском общественном мнении (вторая половина XIX в.)- СПб., 2000. - С. 12; Див. також: Його ж Конфликт «идеальных отечеств» // Родина. – 1999. – № 8. – С. 79-82 14. Грушевский М.С. Хто такі українці... – С.123-125, 132-133. Памятная записка Временному правительству Комитета Украинской Национальной Рады в Петрограде, по поручению Украинской Центральной Рады, 26 апреля 1917 г. // Государственный архив Российской Федерации. - Ф. 1800. - Оп. 1. - Д. 38. - Л. 12 об. 15. Див. мапи: Центральний державний історичний архів України в Києві. - Ф. 365. - Оп. 2. – Спр.. 88. – Арк.7, 87, 87 зв.; також див. мапу: Рудницький С. Ілюстрована коротка географія України. – К., 1910; або видання цієї праці: К., 1917.- С 4-6; 16. Украинский вопрос. – СПб., 1914. Див.: Украинская жизнь. - 1914. - № 1. - С. 21-25; також див.: Українське питання. (Перевидання і переклад: Украинский вопрос. - М., 1917.). – К., 1997. - С. 57; 17. Центральний державний історичний архів України в Києві. - Ф. 365. - Оп. 2. – Спр.. 88. – Арк. 87, 87 зв; 18. Рудницький С. Чому ми хочемо самостійної України? - Львів, 1994. - С. 36; Його ж. Ілюстрована коротка географія України. – К., 1917. - С 4-6; Його ж. Огляд національної території України. –Берлін, 1923. С. 8, 12, 86-87, 102, 107-124, 137-138; 19. Нова Рада. - 1917. - 25 серпня. - С. 1; Киевлянин. - 1917. - 12 октября. - С. 1-2; 20. Текст закону див.: Гунчак Т. Вказ. Праця. - С. 263-264. Див. також: Українські політичні партії кінець XIX - початок XX ст.: Програми і довідкові матеріали – К., 1993. - С. 119. 21. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України. - Ф. 1115. - Оп. 1. - Спр. 39. – Арк.. 9-12; Шульгин В. В. 1917-1919. // Лица. - 1994. - Вып. 5. - С. 148; Див. Також: Терещенко Ю. І. Політична боротьба на виборах до міських дум України в період підготовки Жовтневої революції. - Київ, 1974. - С. 90-92; 22. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України. - Ф. 1115. - Оп. 3. - Спр. 3. - Арк. 138 зв.; Детально про вибори див.: Терещенко Ю.І. Вказ. праця. - С. 61-62, 74-75; Гунчак Т. Вказ. Праця. - С. 98, 101-103; 23. Бондаренко Д.Я. Взаимоотношения Временного правительства и Украинской Центральной Рады. – Одесса, 2004. – С. 38; 24. Церетели И.Г. Воспоминания о Февральской революции. - Париж, 1963. - Кн. 2. - С. 90; 25. Павленко Ю., Храмов Ю. Українська державність у 1917-1919 рр. – К., 1995. - С. 46-47; 26. Млиновецький Р. Нариси з історії українських визвольних змагань 1917-1918 рр. - Торонто, 1970. - С. 100; 27. Лисяк-Рудницький І. Правопорядок і революція; Його ж. Між історією й політикою. - Мюнхен, 1973. - С. 336.

С.В. Білоус

ВОЛОДИМИР ВИННИЧЕНКО У ВЗАСМІНАХ УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ ТА ТИМЧАСОВОГО УРЯДУ РОСІЇ (БЕРЕЗЕНЬ-ЖОВТЕНЬ 1917 Р.)

Володимир Кирилович Винниченко посідає помітне місце в історії України. З його ім'ям пов'язується не лише неповторне та яскраве літературне надбання. Винниченко опинився у центрі найважливіших політичних процесів початку XX століття – створенні та функціонуванні політичних партій, підйомі національно-визвольного руху на шляху відродження нації та державності. Голова першого національного уряду України – Генерального секретаріату та Директорії УНР, і це лише частина справ, що склали особистість Винниченка-політика. У його біографії були декілька важливих епізодів, які він сам виділяв, що дивом збіглися з найголовнішими подіями національно-визвольного руху початку століття.

Життя та діяльність В. Винниченка вивчали багато авторів, по-різному оцінюючи його вчинки, погляди та праці. Багато уваги політичній діяльності В. Винниченка приділив у своїх працях В. Солдатенко¹. І. Лисяк-Рудницький зосереджує свою увагу на суспільно-політичному світогляді Володимира Кириловича². Ґрунтовно досліджена біографія та творчість Винниченка у монографії В. Панченка³. Стаття О.Б. Кудлай присвячена участі В. Винниченка у російсько-українських переговорах⁴. Однак, незважаючи на достатню кількість літератури, участь Винниченка у переговорному процесі залишається малодослідженою сторінкою у його політичній діяльності.

Автор публікації ставить за мету висвітлити діяльність В. Винниченка у взаєминах Української Центральної ради та Тимчасового уряду Росії, його участь у переговорному процесі, створенні II універсалу, його аналіз тогочасних подій у мемуарних творах.

На перший погляд, Володимир Кирилович ніколи не прагнув особистого звеличення (відмовився очолити Раду Міністрів Української Держави, відхилив пропозицію січових стрільців перебрати на себе диктаторські повноваження в середині січня 1919 р., менше ніж через місяць після призначення і без вагань склав із себе повноваження голови Директорії тощо)⁵. Але одвічна хвороба української еліти — брак толерантності у взаємостосунках і гранична особистісна нетерпимість щодо опонента (чи конкурента), — на жаль, помітно вразила й В. Винниченка. Переконливим свідченням цього є численні уїдливі оцінки Володимиром Кириловичем своїх колег у його працях⁶.

Взагалі ж для В. Винниченка, як і решти соціалістів — керівних діячів 1917-1920 рр., що репрезентували найбільш динамічну силу в тодішньому українстві, властивою була еkleктичність мислення у поєднанні з великою емоційною збудливістю. Це робило з них талановитих агітаторів, здатних розбурхати маси й повести їх на штурм старого ладу, але неминуче ставало на заваді, коли на порядку денному з'являлися завдання конструктивного характеру і потреба в досвідчених, врівноважених та відповідальних політичних лідерах⁷.

Але, безперечно, Володимир Кирилович назавжди залишився уособленням визвольної боротьби 1917-1920 рр., "совістю" Української революції й віддзеркаленням її найгучніших здобутків і поразок. В. Винниченко міг помилятися й помилявся, приймаючи часом за правду те, що нею аж ніяк не було, як це сталося з його ідеєю встановлення "європейського протекторату України" 1937 р. для врятування української нації від катастрофи світової війни, що насувалася. Але протягом усього життя Володимир Кирилович вірив в етичне право сьогодні відстоювати різні політичні переконання, щоб завтра було з чого вибирати. Тому він — вічний опозиціонер, скептик, що боронив свою незручну звичку говорити не те, що вигідно та доречно, навіть не те, що потрібно на даний момент. Інакше не буде завтра, інакше забудемо про перспективу⁸.

Провідну роль Винниченко відіграв у відносинах Української Центральної Ради та Тимчасового уряду Росії. 9 травня 1917 року Центральна рада вирішила направити до Петербурга уповноважену делегацію для вирішення питання про автономію. 10 травня був визначений її склад. Молоді, політично недосвідчені, деякі з незакінченою академічною освітою, лідери українських соціалістичних партій, що домінували в Центральній Раді і Генеральному Секретаріаті, могли справді вірити, що угода з Тимчасовим урядом щодо федерації буде можливою, і Винниченко, голова української делегації до Петрограда, безперечно, щиро вів переговори для досягнення компромісу як з представниками Петроградської ради, так і з членами Тимчасового уряду. 11 травня був затверджений «наказ делегації Центральної ради до Тимчасового уряду»⁹. Однак делегація використала під час переговорів інший документ «Докладну записку делегації Української центральної ради Коаліційному міністерству та Виконавчому комітету Ради робочих та солдатських депутатів»¹⁰, на жаль, наказ не був використаний.

Зустріч представників УЦР з прем'єр-міністром Львовим відбулася 16 травня 1917 р. Після цього 3 дні було витрачено на безплідні дискусії з Петроградською радою. У мемуарах Винниченко вказує на важливість переговорів з Петроградською радою: «Делегація, вирушаючи до Петрограда, бажала, насамперед, з російською демократією з'ясувати українську справу. Для цього делегація прийняла докладну записку, в якій для російської демократії викладала вимоги українства. Однак після трьох днів Петроградська рада відмовилась її розглядати»¹¹.

Розуміючи серйозність намірів української делегації, Тимчасовий уряд створив «Особое совещание», переговори з яким відбулися 21-22 травня 1917 року¹². Українці не отримали відвертої відмови на своє прохання висловитись позитивно щодо національно-територіальної автономії. Вимоги Ради були передані на розгляд юристів-експертів, яких очолював видатний знавець міжнародного права Борис Нольде¹³. Це був прояв згадуваної тактики гальмування, яку часто використовували політики Петрограда. Затягування розгляду цієї вимоги стало лише частиною добре

спланованої гри. Фінал її легко передбачався: питання автономії України та інших національностей, як оголосила комісія Нольде, могло бути вирішеним лише майбутніми Установчими Зборами.¹⁴ Намагаючись ствердитись після недавньої кризи, Тимчасовий уряд поставив під сумнів правоспроможність Центральної Ради виступати від імені українського народу, а новий військовий міністр, Олександр Керенський, заборонив скликання другого Всеукраїнського військового з'їзду, запланованого на червень¹⁵.

Неприйняття Петроградом українських вимог навіть не було несподіванкою для стратега українського суверенітету. Ця відмова давала Центральній Раді можливість виправдати відважні та практичні кроки, які вона мала, як він вважав, далі зробити у напрямі до незалежності.

Переговори виявились безрезультатними, про що Винниченко згадує: «Посилаючи делегацію, Центральна рада була впевнена, що тепер, після Всеукраїнського конгресу і після Військового з'їзду, і російська демократія, і уряд впевняться в тому, що українство має силу, що народні маси стоять за ним і що Центральна рада має право і обґрунтування бути представницею свого народу. А якщо так, то відмови на вимоги не може бути»¹⁶.

Наступні намагання Тимчасового уряду в липні і серпні обмежити автономію України та урізати повноваження Генерального Секретаріату, істотно не змінили напрямку діяльності Ради. Як вказував Володимир Винниченко у "Відродженні нації", ці зусилля лише посилили активність українських діячів в тих губерніях, які Петроград вирішив вилучити з-під юрисдикції Генерального Секретаріату¹⁷. На думку лідерів Центральної Ради, важливим був той факт, що російський уряд визнав національний принцип головним у адміністративному поділі держави. Це визнання дійсно допомогло залагодити відносини між Радою і національними меншостями, забезпечити подальше співробітництво між ними у закладанні підвалин Української державності¹⁸.

28 червня 1917 року до Києва із Ставки Верховного головнокомандуючого в Могильові прибули міністри Тимчасового уряду І. Церетелі, М. Терещенко, М. Некрасов. О. Керенський приїхав наступного дня. Того ж дня на квартирі М. Терещенка відбулася приватна нарада президій виконавчих комітетів київських громадських організацій за участю міністрів. У ній взяли участь також члени Українського генерального військового комітету (УГВК).

До приїзду на цю нараду членів уряду УГВК підготував такі вимоги: видання закону про українізацію військових частин, розташованих в Україні; заміна військово-адміністративної верхівки українцями; передислокація всіх українізованих формувань на українські фронти, а також українізація 17 запасних полків в Україні та переведення сюди 21-го українського полку з Ризького фронту¹⁹.

Члени виконавчих комітетів під час зустрічі з міністрами змалювали ситуацію в Києві і, за свідченням І. Церетелі, у питанні про необхідність укладення угоди з Центральною Радою були одностайні. "... Навіть керівники кадетської київської організації, — зазначав він, — не поділяли того негативного ставлення до проекту угоди з Радою, яке виявляли Мілюков та його співробітники в Петрограді"²⁰. Так, відомий київський кадет Д. Григорович-Барський вказав на згубність політики нехтування національних вимог України і висловив задоволення у зв'язку з рішенням уряду врегулювати цей конфлікт шляхом переговорів. До речі, на IV крайовому з'їзді кадетів, що відкрився 28 червня, була ухвалена резолюція такого змісту: "1. Постанови 8-го всеросійського з'їзду партії не перечать принципу автономії України і при належному толкуванні їх та дальшому розвитку одкривають закономірні шляхи до задоволення вимог, зв'язаних з визнанням цього принципу. 2. Законопроект про автономію України може тепер же бути підготовлений для внесення в Установчі Збори повновласним і утвореним на справедливому представництві всіх народів, що живуть на Україні, органом в місті Києві"²¹.

Протягом першого дня перебування урядової делегації в Києві проходили консультації та зустрічі з громадськістю міста, що допомогло делегації краще зорієнтуватися в ситуації, а головне — з'ясувати, що порозуміння прагнуть обидві сторони.

Вранці наступного дня, 29 червня, відбулося закрите засідання Комітету Центральної Ради і Генерального Секретаріату за участю міністрів Тимчасового уряду. Основними вимогами Центральної Ради були визнання Генерального Секретаріату вищим крайовим органом влади в Україні, підготовка статуту її автономії до скликання Всеросійських Установчих Зборів та розробка документа про основні принципи земельної реформи. Представники Тимчасового уряду погоджувалися з цими вимогами за умов поповнення складу Ради представниками інших національностей, що проживали в Україні, а також затвердження складу Генерального Секретаріату кабінетом міністрів. Зауважимо, що Центральна Рада змінила свої позиції відповідно до нової

.....
політичної ситуації порівняно із вимогами, викладеними у травневій декларації до центрального уряду²².

До речі, Центральна Рада вже вжила певних заходів щодо входження представників національних меншин до її складу. Питання про співробітництво з неукраїнською демократією обговорювалося на її пленумі 24 червня 1917р. Відповідно до його резолюції Генеральному Секретаріату було доручено негайно приступити до реорганізації Ради в тимчасовий крайовий парламент з участю представників нацменшостей.

За висловом члена Центральної Ради Д. Дорошенка, "прелюдією" до угоди між українською і неукраїнською демократією стала нарада за участю членів Виконавчого Комітету Ради об'єднаних громадських організацій (РОГО), Ради робітничих і солдатських депутатів, Комітету Центральної Ради, президії УГВК і президії Ради селянських депутатів, яка відбулася 19 червня і в історичній літературі одержала назву "політична прогулянка по Дніпру", бо проходила вона на пароплаві²³. Нарада була скликана за ініціативою київського Виконавчого Комітету РОГО. На той момент, на думку М. Грушевського, перед Центральною Радою стояло завдання захистити край від анархії і розрухи, для чого перетворити УЦР з органу національного на територіальний. Для розв'язання цього питання потрібно було об'єднати всі демократичні сили.

Учасники наради визнали, що дійти згоди можна лише шляхом скликання територіального з'їзду і створення крайового органу. Для остаточного з'ясування спірних питань були проведені збори всіх організацій. Це дало поштовх до дальших переговорів, їх підсумком стала згода неукраїнської демократії на поповнення існуючої Ради і відмова від ідеї створення нового крайового органу.

Водночас 25 червня Центральною Радою було затверджене положення про комісію для вироблення статуту автономії України. До її складу передбачалося включити представників великоросів, євреїв, німців, білорусів, татар, молдаван, чехів, греків та болгар.

Після доповіді М. Ковалевського від комісії по скликанню територіального з'їзду України, виголошеній на засіданні Центральної Ради 28 червня, було затверджено положення про її діяльність. Наголошувалося, що територіальний з'їзд має відбутися до скликання Всеросійських Установчих Зборів, бо в ході роботи першого треба затвердити проект автономного устрою України для внесення його на розгляд Установчих Зборів²⁴. Тому вимога російської делегації про доповнення складу Центральної Ради представниками національних меншостей заперечень з боку української сторони не викликала.

Після викладення М. Грушевським та В. Винниченком суті проектів автономного устрою України і обміну думками з'ясувалося, що висловлені пропозиції не задовольняють російських міністрів, бо в них не обґрунтовувався будь-який зв'язок з Росією. Як свідчив І. Церетелі, суперечності з Центральною Радою виникли не з питання державного зв'язку України з Росією, а з приводу прийняття Радою в результаті угоди конкретних обов'язків. Насамперед, йшлося про неприпустимість спроб самочинного здійснення автономії краю.

Увечері того ж дня представники Тимчасового уряду виробили власний проект угоди (його написали М. Терещенко та І. Церетелі). Його частину, що стосувалася військового питання, підготував О. Керенський за участю командуючого військами КВО та представників армійських комітетів. Під час обговорення на другій закритій нараді саме цю частину проекту різко критикувала фракція українських соціалістів-революціонерів та членів УГВК. Викликали ряд заперечень й запропоновані форми стосунків між Центральною Радою і Тимчасовим урядом, бо М. Терещенко і І. Церетелі наполягали на відповідальності Генерального Секретаріату не тільки перед Радою, але й перед урядом. Зрештою, вироблення тексту остаточної угоди було відкладено²⁵.

За свідченням М. Ковалевського, при складанні угоди І. Церетелі поставив ще одну умову, а саме: щоб Українська Центральна Рада ні в якому разі не підтримувала національних домагань, в тому числі автономних, інших народів Росії. На думку першого, це можна було пояснити тим, що "в російських колах панували вже тоді побоювання, що Україна стане на чолі блоку неросійських народів колишньої імперії, які, як і Україна, прагнуть відновлення власної державності.

Тоді ж відбулася двогодинна нарада О. Керенського з членами УГВК, на якій він висловився проти створення військової національно-територіальної організації.

І. Церетелі, О. Керенський та М. Терещенко також взяли участь у роботі об'єднаного засідання виконавчих комітетів і представників політичних партій, на якому обговорювалося ставлення неукраїнської демократії до угоди з Центральною Радою. У виступі І. Церетелі вказувалося, що під час боротьби із зовнішнім ворогом остаточне вирішення українського питання є

несвоєчасним. Тимчасовий уряд планує лише створити крайовий орган влади, котрий працював би в згоді з місцевими органами.

Думку про неприпустимість роз'єднання революційних сил розвинув військовий і морський міністр. "Ми вважаємо нашим громадянським і моральним обов'язком, — зазначив він, — будь-що-будь єдність революційної влади, єдність революційного удару... Час слів минув. Ми наполягаємо, щоб накази бойового значення виконувалися беззастережно... Всією могутністю, якою користується військовий міністр, ... я примушу цій волі революційної демократії та її велінням підкоритися"²⁶.

У виступах членів різних політичних партій висловлювалася згода з позицією Тимчасового уряду. Лише представник українських соціал-демократів М. Порш порушив питання щодо визначення меж декларованого урядом права народностей на самовизначення в сучасний момент, коли остаточне вирішення цієї проблеми належить Установчим Зборам.

На це І. Церетелі дав вельми розпливчасту відповідь: "Межею самовизначення є єдність революційного фронту, ... цій єдності був би завданий тяжкий удар, якщо б будь-яка народність в цей критичний перехідний період відмовилася шукати задоволення своїх прагнень шляхом угоди з іншими народностями та звела в принцип метод явочних, самочинних дій, здатних призвести до гострих міжнародних конфліктів"²⁸. Міністр ще раз наголосив на тому, що "Установчі Збори — це справжній господар землі російської, котрий скаже своє остаточне слово, котрий затвердить права всіх народів Росії"²⁹.

Протягом наступного дня, 30 червня, тривали закриті засідання Комітету Центральної Ради з міністрами І. Церетелі, О. Керенським та М. Терещенком. Різко проти укладення угоди з урядом виступили члени УГВК, які кілька разів залишали зал засідання і проводили свої наради³⁰.

Використовуючи пряму лінію зв'язку, міністри доповідали в Петроград про хід переговорів. На вимогу міністрів-кадетів уряд переніс свої засідання в приміщення головного телеграфу. Князь Г. Львов висловив побоювання, що коли делегація укладе угоду, уряд буде неспроможний протидіяти її здійсненню. Однак члени делегації заспокоїли міністрів, зазначивши, що Центральна Рада попереджена, що готується лише проект угоди, який буде обговорений урядом.

На переговорах було домовлено, що Генеральний Секретаріат, доповнений представниками національних меншостей, є органом крайового управління України, відповідальним перед Центральною Радою. Отже, остання залишалася вищим революційним органом України і зобов'язувалася не чинити будь-яких дій щодо здійснення автономного устрою без участі Генерального Секретаріату, затвердженого урядом. Із сфери його діяльності були виключені військові справи. Тим часом санкціонувалося право Ради на розробку проекту статуту автономії України за умови, що його подадуть на остаточне затвердження Всеросійськими Установчими Зборами. Домовилися, що негайно буде внесений на затвердження Центральної Ради обговорений за участю міністрів текст Універсалу, який буде опублікований одночасно з декларацією Тимчасового уряду.

Увечері того ж дня на засіданні V сесії Центральної Ради з доповіддю про переговори з міністрами Тимчасового уряду виступив В. Винниченко. Він зачитав проект II Універсалу Української Центральної Ради. Голосувати за нього пропонувалося без ознайомлення з декларацією Тимчасового уряду та внесення змін в Універсал, що могло б порушити інтереси російської сторони. Після гострих дебатів більшістю голосів проект Універсалу був затверджений. З цього приводу В. Винниченко дещо передчасно зауважив: "Тепер ми приступимо до переведення основ автономії України, себто наш програм, поставлений на Нац. З'зді, близький до здійснення. Невідомо, яким темпом наш розвиток піде далі, але досі сей темп був дуже швидкий..."³⁰.

30 червня очікувалося затвердження угоди Тимчасовим урядом, але воно не було отримане. З розмови І. Церетелі з Петроградом стало зрозуміло, що довести справу до кінця в Києві не вдасться.

Цього ж дня на нараді представників київських громадських організацій і політичних партій за участю І. Церетелі, М. Терещенка та В. Винниченка після тривалих дебатів було визначено представництво неукраїнської демократії в крайовому органі. Докладний проект передавався для розробки спеціальній комісії з 10 осіб: 5 представників від Ради і 5 — від наради³¹.

Обговорювалися і етнографічні межі території України. За свідченням Церетелі, конкретне визначення цих меж у такий короткий термін було неможливе, бо існувало 9 губерній, в яких проживала більшість українців, — Київська, Полтавська, Подільська, Харківська, Волинська, Катеринославська, Херсонська, Таврійська і Чернігівська. Крім того, були цілі повіти у Гродненській, Курській, Воронежській і деяких інших російських губерніях, переважну частину населення яких також становили українці. Для об'єднання цих повітів з основною українською територією необхідно

було внести істотні зміни в адміністративний поділ країни, що, на думку міністрів, на той момент було нереальним. Різкі заперечення викликали питання про входження до складу України Бессарабії.

Зрештою, щоб не затягувати переговори, українська сторона погодилася не вказувати в угоді межі української території. За словами І. Церетелі, йшлося про фактичне визнання "територією українського крайового управління дев'яти... основних українських губерній, які були представлені в Центральній Раді як губернії з більшістю українського населення і де зосереджувалися головні українські національні організації"³².

З такими результатами вранці 1 липня з Києва в Петроград виїхали І. Церетелі та М. Терещенко.

Цього ж дня закінчила роботу V сесія УЦР. На ній було прийняте рішення про доповнення складу Ради представниками національних меншостей; обрано комісію з редагування статуту української автономії; визначено склад Комітету Ради з 40 членів та схвалено положення про Комітет Центральної Ради (Малу Раду) як орган, що має вирішувати всі важливі і термінові справи, які виникали між пленумами Центральної Ради, та постанову про скликання Українських Установчих Зборів з метою затвердження статуту автономії України перед внесенням його на Всеросійські Установчі Збори. Подальше ведення справ було передано Малій Раді.

Запропонована фракцією соціалістів-революціонерів формула переходу була схвалена в такому вигляді: "Заслухавши доповідь Генерального Секретаря про переговори його з представниками Тимчасового Уряду; вважаючи, що основою дальших переговорів повинне бути цілковите визнання Тимчасовим Урядом Української Центральної Ради, поповненої представниками неукраїнської демократії і Генерального Секретаріату, найвищими державними установами України; рівно ж забезпечуючи діяльність Генерального військового Комітету як організаційного центру українського війська; даючи Генеральному Секретаріатові повноваження тільки на сих основах вести переговори з Тимчасовим Урядом і тільки при задоволенні сих вимог шляхом видання Тимчасовим Урядом декларації, зредактованої вкупі з Генеральним Секретаріатом 29 і 30 червня сього року, причому ця декларація повинна бути видана, згідно з обіцянкою міністрів, якнайскорше; лише тоді, уповноважуючи Генеральний Секретаріат видати Універсал, ухвалений Центральною Радою в засіданні 30 червня, Українська Центральна Рада переходить до чергових справ"³³.

Голова Центральної Ради оцінював цю угоду як акт односторонній, а пункт про "самочинну автономію" — й образливим. Хоч вона і не задовольняла Раду цілком, сама можливість "уставити союз, хоч би на такій лихій підставі з соціалістичними партіями російськими і спеціально київськими, заручитися поміччю їх провідників в ділі автономії і спільно з ними дати бій кадетам і всім іншим ворожим українству елементам — се здавалось цінним"³⁴.

"Киевская мысль" з цього приводу писала: "Отже, можна вважати, що "небезпека" минула і ще однією "кризою" стало менше. ... Справжня демократична влада знайшла шляхи до примирення. Угода, що відбулася, — це розуміння сторонами спільності інтересів та добровільне самообмеження в інтересах загальної мети — успіху революції"³⁵.

Пізніше деякі діячі Центральної Ради змінили свій погляд на угоду. Так, М. Ковальський у 50-ті роки писав, що, "схвалюючи компроміс і проголошуючи II Універсал 3 липня, Українська Центральна Рада ніби зрікалася своєї революційної функції, і це... було джерелом повільного занепаду моральної сили, яку український парламент і його перший уряд здобули в першому періоді революції"³⁶.

На думку відомої української діячки О. Пчілки, факт угоди з Тимчасовим урядом зашкодив моральному авторитету Центральної Ради. Отримавши від Петрограда певну владу, остання стала залежною від нього, тому і угода, і II Універсал для України є кроком назад³⁷.

2 липня 1917 р. в Петрограді на квартирі Г. Львова відбулося засідання Тимчасового уряду, на якому був заслуханий звіт М. Терещенка і І. Церетелі про поїздку до Києва. Він викликав бурхливу реакцію з боку членів кабінету. Після тривалого обговорення тексту угоди з Українською Центральною Радою він був поставлений на голосування. Проти висловилися всі міністри — члени партії кадетів: О. Мануйлов (народна освіта), князь Д. Шаховський (державна опіка), О. Шингарьов (фінанси), В. Степанов (управляючий міністерством торгівлі і промисловості) і І. Годнев (державний контролер). "За" проголосували: князь Г. Львов, О. Керенський, В. Чернов, О. Пешехонов, П. Переверзев, М. Скобелев, І. Церетелі, В. Львов, М. Терещенко. М. Некрасов утримався від голосування і надіслав до ЦК кадетської партії повідомлення про вихід з неї.

Лідер партії "народної свободи" П. Мілюков заявив, що розходження з приводу взаємин з Центральною Радою не були основною причиною виходу кадетів із складу уряду. Останні дедалі

частіше не погоджувалися з іншими членами кабінету з більшості питань, при розгляді яких вони опинялися у меншості. Тому їх співробітництво з міністрами-соціалістами на цьому етапі стало неможливим.

Міністри-кадети висловили принципову незгоду з текстом ухваленого документа, бо він санкціонував здійснення української автономії явочним порядком, і вийшли з кабінету. У декларації ЦК партії "народної свободи" з цього приводу йшлося про те, що кадети, "позбавлені можливості вплинути на зміст акту і привести його у відповідність з вимогами державного права та з інтересами Росії, не можуть нести відповідальність за цей крок та його можливі наслідки"³⁸.

3 липня у Києві отримали з Петрограда телеграму на ім'я В. Винниченка за підписами О. Керенського, І. Церетелі та М. Терещенка про рішення Тимчасового уряду з українського питання. На основі угоди з урядом, зазначалося в ній, "призначити як вищий орган для керування крайовими справами на Україні окремий орган — Генеральний Секретаріат, склад якого буде визначено правительством в згоді з Центральною Українською Радою"³⁹.

Отже, результатом переговорів стало проголошення II універсалу Центральної Ради та чергова криза Тимчасового уряду. Володимир Винниченко опинився у вирі тогочасного політичного життя, очолював та брав активну участь у переговорах між Тимчасовим урядом та Центральною радою. В. Винниченко – талановитий письменник та політик, один з провідних діячів революційно-визвольного руху початку ХХ століття. З його постаттю пов'язано багато суперечок серед істориків, на його адресу направлені багато звинувачень у нерішучості, втраті можливості вибороти незалежність для української держави. Але з однією думкою погодяться всі: Володимир Винниченко – українець, що присвятив життя і творчість Україні. У подальших дослідженнях актуальним видається з'ясування взаємин В.К.Винниченка з більшовицькою владою Росії та зміни його політичних поглядів.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. В.Солдатенко Политик Винниченко и его юбилей: несколько неконъюнктурных соображений // Зеркало недели. – 2005. - № 27; 2. Лисяк-Рудницький І. Суспільно-політичний світогляд Володимира Винниченка у світлі його публіцистичних писань // Сучасність. – 1980. – Ч.9; 3. Панченко В.Є. Володимир Винниченко: парадокси долі і творчості: Книга розвідок та мандрівок. – К., 2004; 4. Кудлай О.Б. Переговори Центральної Ради і представників Тимчасового уряду (28-30 червня 1917 р.) // Український історичний журнал. – 1999. - № 6; 5. Винниченко Володимир: Щоденники // Київська старовина. – 2000. - № 3. – С. 27; 6. Кичигіна Н. «Україна, якої я домагався» // Політологічні читання. – 1994. - № 3; 7. Панченко В.Є. Вказана праця. – С. 14-15; 8. Солдатенко В.Ф. Володимир Винниченко: на перехресті соціальних і національних прагнень. – К.: Світогляд, 2005. – 324 с.; 9. Українська Центральна Рада: Документи і матеріали. В 2 т. Т.1. Київ, 1996. С. 83-87; 10. Костюк Г. Володимир Винниченко та його доба. – Нью-Йорк, 1980; 11. Винниченко В. Відродження нації. – Т.1. – Київ-Відень, 1920. – С.157; 12. Стойко В. Українські національні прагнення і Російський Тимчасовий уряд // The Ukraine, 1917 – 1921: A Study in Revolution, Taras Hunchack ed. (Harvard University Press, 1977). – С.33 – 60; Затока О.Б. До питання про характер взаємин Центральної Ради та Тимчасового уряду в 1917 р. // Центральна Рада на тлі української революції. – К., 1996. – С.44-52; 13. Browder R.P. end Kerensky A.F. (eds) The Russian Provisional Government, 1917: Documents. – Vol. 1. – Stanford: Stanford University Press, 1961. – P.374; Винниченко В. Вказана праця. – Т.1. – С.157.; Матеріали роботи комісії див.: Из истории национальной политики Временного правительства // Красный архив. – Т.XXX. – М., 1928. – С.49-55; 14. Манилов В. 1917 год на Киевщине: хроника событий. К. 1928. – С.99; 15. Browder R.P. end Kerensky A.F Op. cit. – Vol. 1. – P. 379-380; Саме ця заборона дала Леніну можливість розпочати газетний напад на військового міністра Тимчасового уряду, запитуючи у "Правде" 15 червня 1917 р., "чи таке ставлення до пригноблених націй сумісне з хоча б найменшими проявами демократії, не кажучи вже про соціалізм"; 16. Винниченко В. Вказана праця. - Ч.1. - С. 158; 17. Винниченко В. Вказана праця. — Ч. 2. — С. 48—49; Дорошенко Д. Історія України 1917—1923 рр. — Т. 1. — Доба Центральної Ради. — Вид. 2. — Нью-Йорк, 1954. — С. 110; 18. Дорошенко Д. Вказана праця. — Т. 1. — С. 139; 19. Вісті з Української Центральної Ради. – 1917. - № 15-16; 20. Церетелі І.Г. Воспоминания о Февральской революции. – Париж [без року вид.]. – С.137; 21. Дело народа.- 1917. – 15 июля; 22. Кудлай О.Б. Вказана праця. – С. 37; 23. Дорошенко Д. Вказана праця. — Т. 1. — С. 146; 24. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі – ЦДАВО України). - Ф.1115. - Оп.1. - Спр.21. - Арк.6; 25. Из истории национальной политики Временного правительства //Красный архив. – Т.XXX. – С.51; 26. Нова Рада. – 1917. – 1 липня – С.4; 27. Церетелі І.Г. Вказана праця. – С.148; 28. Нова Рада. – 1917. – 1 липня – С.6; 29. Дорошенко Д. Вказана праця. — Т. 1. — С. 148; 30. ЦДАВО України. - Ф.1115. - Оп.1. - Спр.21. - Арк.13; 31. Киевская мысль. – 1917. – 2 июля; 32. Церетелі І.Г. Вказана праця. – С.132; 33. ЦДАВО України. - Ф.1115. - Оп. 1. - Спр.21. - Арк.19; 34. Грушевський М. Спомини // Київ. – 1989. - № 10. – С.129; 35. Киевская мысль. – 1917. – 2 июля. – С.3; 36. Ковалевський М. При джерелах боротьби: Спомини, враження, рефлексії. – Інсбрук,

1960. – С.399; 37. Нова Рада. – 1917. – 20 липня – С.7; 38. Мілюков П.Н. Воспоминания. – М., 1990. – Т.2. – С.366; 39. Українська Центральна Рада: Документи і матеріали. – Т.1. – С.163.

Л.В. Петришина

ЖІНОЧИЙ РУХ В УКРАЇНІ В 1917 Р.

Однією з найяскравіших сторінок історії жіночого руху в Україні є боротьба за національну державу в період визвольних змагань 1917-1921 рр. Напередодні революції жіночий рух в Україні набув сили і приніс значні успіхи. Найяскравішим свідченням цього був факт, що жінкам не треба було виборювати право увійти до Української Центральної Ради – їх делегували, вибирали від різних організацій й українських громад поряд з чоловіками, бо, як пізніше стверджувала Мілена Рудницька, в жодній країні світу «не було і нема другого жіночого руху, який би до такої міри черпав свої сили з національної ідеї, як український жіночий рух»¹.

Дослідженню ролі жінки в історії України присвячені праці М. Богачевської-Хом'як, І. Книш, О. Лугового, Н. Миронець, Н. Полонської-Василенко, С. Русової, Л. Смоляр та інших, що розглядають важливі аспекти становлення та розвитку жіночого руху, в тому числі й частково на тлі революційних подій 1917-1920 рр.² Проте проблемі жіночого руху в Україні в зазначений період, створенню та діяльності Української жіночої спілки, її ролі у національному русі належної уваги досі не приділялося. Спроба вирішення цих проблем здійснюється в пропонованій статті.

В умовах визвольних змагань 1917 р. активізація революційної діяльності жінок досягла значної напруги. Особливо слід відзначити активну участь жіноцтва у створенні та діяльності Центральної Ради.

Ідея створення українського керівного центру виникла в перші дні березня 1917 р. у середовищі київської інтелігенції, «центральною репрезентантною фігурою» якої М. Грушевський називав Людмилу Михайлівну Старицьку-Черняхівську. Вона з 1912 р., після смерті М. Лисенка, очолювала Український клуб «Родина», що став осередком культурного, громадського й політичного життя, а також центром зібрання Товариства українських поступовців. У роки Першої світової війни при клубі «Родина» було створено шпиталь, де серед поранених проводилась активна культурно-освітня та агітаційна робота. ТУП, керівництво яким також здійснювала Л.Старицька-Черняхівська поряд з такими відомими діячами як Д. Дорошенко, С. Єфремов, В. Науменко, Л. Яновська та інші, М.Грушевський у своїх споминах називав «мозком української нації»³. Проте тупівці, хоч і були ініціаторами створення УЦР, домінуючого становища в ній не отримали. У березні в Центральній Раді від ТУПу працювали Д. Дорошенко, С. Єфремов, Ф. Матушевський, О. Волошин, В. Науменко, а також жінки – Людмила Старицька-Черняхівська і Любов Яновська. Софія Русова пізніше писала про Л.Яновську, що вона була «палко віддана українській справі», але хвороба підкосила її і змусила виїхати на лікування до Одеси⁴. Тому її прізвище знаходимо тільки в першому списку серед засновників УЦР⁵.

Отже, Українська Центральна Рада була створена з появою перших відомостей про Лютневу революцію у Києві саме в клубі «Родина» на чолі із Л. Старицькою-Черняхівською. Клуб «Родина», протягом 3-7 (16-20) березня 1917р. перетворився фактично на штаб національної революції, де в суперечках і консультаціях між представниками різних політичних, громадських, наукових і культурних організацій визріло рішення про утворення УЦР як представницького органу на чолі з М. Грушевським, що мав об'єднати «українські організації на спільних домаганнях: територіальної автономії України з державною українською мовою»⁶.

Вважаємо, що ідея викликати з Москви М. Грушевського, підтримана представниками фактично всіх українських організацій, належала також Л. Старицькій-Черняхівській. Їх пов'язувала давня дружба і спільна праця над виданням «Літературно-наукового вісника». Людмила Михайлівна захопилася історичною концепцією Грушевського, що позначилося на її творчості. Її листи до Грушевських свідчать про щире шанування і прихильність до видатного дослідника та його родини. У листах натрапляємо на дані про жіночий рух в Україні, що, за Старицькою-Черняхівською, набув значної солідності⁷.

Дослідники жіночого руху в Україні вказують лише 11 жінок, які брали участь в діяльності УЦР⁸. Але документи свідчать про більш значну жіночу активність доби національних змагань 1917 р. і їх представництво в УЦР. Лише за першими списками складу УЦР нараховуємо понад два десятки жінок, що з великим натхненням, не шкодуючи сил, працювали на розбудові держави. Вже в першому складі УЦР, що діяв близько місяця (7 березня – 7 квітня 1917 р.) і охоплював 94 особи, активно працювали від ТУПу Л. Старицька-Черняхівська і Л. Яновська; від просвітніх організацій